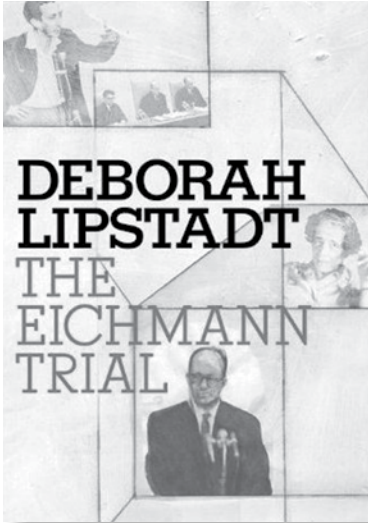


## ОГЛЯД НОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

---



*Оксана Винник*  
*Lipstadt, Deborah. The Eichmann Trial.* – New York: Nextbook, Schocken, 2011. – 272 p.

Свою книжку «Процес Айхмана» Дебора Ліпштадт починає з розповіді про підготовку експозиції в Меморіальному музеї Голокосту у США. Під час розробки плану експозиції постало запитання, чи етично внести до неї волосся жінок – в'язнів Аушвіцу, з якого виготовляли ковдри та шкарпетки для німецьких солдатів, що служили на підводних човнах.

Зрештою, вирішили не експонувати волосся, оскільки проти такої ідеї виступили жертви Голокосту, що вижили в Аушвіці. Сьогодні їхня думка є надзвичайно важливою, проте так було не завжди. Саме процес Айхмана, на думку Ліпштадт, став поворотною точкою, яка змінила ставлення до жертв Голокосту (с. IX–XI).

Поштовхом для автора написати книжку став інший судовий процес, що відбувся у Великій Британії в другій половині 1990-х років. У своїй праці «Заперечення Голокосту: Замахи на правду та пам'ять, що зростають» Дебора Ліпштадт назвала британського історика Девіда Ірвінга (David Irving) однією із найвідоміших осіб, хто заперечує Голокост. Після публікації цієї книжки у Британії у 1995 році Ірвінг

подав позов на авторку та видавництво «Пінгвін». Основним завданням Дебори Ліпштадт було довести в суді, що його твердження про Голокост неправдиві. Готуючись до захисту, вона та її адвокати вирішили використати спогади Айхмана, які той написав під час процесу у 1961 році. Рукопис зберігався в Національному архіві Ізраїлю і був недоступним навіть для дослідників, проте ізраїльська влада дозволила авторці ним скористатися. Ліпштадт хотіла продемонструвати, що Ірвінг заперечує факти про Голокост, які визнавала людина, що була сама причетна до масових убивств. Вона виграла справу в суді. Проте, мимоволі ставши учасником публічної дискусії з тими, хто заперечує Голокост, і вважаючи, що процес Айхмана сформував сучасне розуміння «остаточного розв'язання», Д. Ліпштадт узялася дослідити, що відбувалося п'ятдесят років тому в Єрусалимі під час суду над Адольфом Айхманом.

Авторка коротко розповідає історію викрадення Айхмана з Аргентини, куди він зумів втекти після Другої світової війни завдяки допомозі Католицької церкви. Він жив із родиною в Буенос-Айресі, в будинку без електрики та води, працював на заводі «Мерседес-Бенц» робітником. Спершу ізраїльські спецслужби не надто зацікавились інформацією про те, що один із найвпливовіших нацистських злочинців живе в Аргентині під іменем Рікардо Клемента (Ricardo Klement). Проте, коли інформація підтвердилась з декількох джерел, «Моссад» спланував операцію викрадення Айхмана. У травні 1960 р. його таємно вивезли з Аргентини до Ізраїлю, де мав відбутися суд (с. 3–18).

Викрадення Адольфа Айхмана мало неоднозначну реакцію міжнародної спільноти. Аргентинська поліція знала про операцію «Моссаду» і не перешкоджала ізраїльським агентам. Одначе, коли інформація про викрадення набула публічного розголосу, аргентинська влада розцінила операцію як втручання в суверенітет незалежної держави, вимагала пояснень та повернення Айхмана до Аргентини. Позиція Ізраїлю зазнала гострої критики з різних сторін, зокрема, від представників єврейської діаспори. Негативне ставлення до таких дій висловили навіть лідери сіоністських організацій у США. Вони вважали, що від злочинів нацистів страждали не лише євреї, а й представники інших народів, через те недоречно проводити суд в Ізраїлі. Проте ізраїльський прем'єр-міністр Давид Бен-Гуріон наполягав, що жертвами «остаточного розв'язання»

були переважно євреї, а Ізраїль має право говорити від імені євреїв, від імені жертв Голокосту (с. 19–36).

Обвинувачення в суді представляв Гідеон Гауснер (Gideon Hausner), фахівець у галузі торгівельного права, що не мав досвіду кримінальних справ. Основною стратегією, яку він обрав, було використання свідчень жертв Голокосту, що вижили. Часто ці свідки не були прямо пов'язані з Айхманом, ніколи його не бачили і не знали. Гауснера критикували, а такі свідчення визнавали недоцільними, проте саме вони стали найважливішою частиною процесу. Представник обвинувачення мав просвітницьку мету і своїм завданням вважав розказати якнайповнішу історію Голокосту. Впродовж процесу Гауснер змальовував А. Айхмана як особу, що мала ключове значення у процесі «остаточного розв'язання». Проте Д. Ліпштадт вважає, що хоч Айхман і приймав рішення, однак не контролював більшості аспектів, а Г. Гауснер перебільшував його участь у Голокості (с. 37–65).

Далі авторка книжки докладно описує судовий процес, ґрунтуючись на стенограмах засідань. Було заслухано свідчення понад сотні жертв Голокосту. Адвокат Айхмана Роберт Серваціус (Robert Servatius) фактично не проводив перехресних допитів свідків. Він стверджував, що суд взагалі не є легітимним, оскільки держави Ізраїль не існувало впродовж Другої світової війни і злочини були скоєні на чужій території. Захист Айхмана ґрунтувався на твердженні, що він виконував лише накази, був маленьким гвинтиком механізму, спеціалістом із транспортних перевезень. Проте суд довів, що він не завжди виконував накази, міг їх порушувати, коли це зачіпало його інтереси. Зокрема, він допоміг втекти з країни своїй двоюрідній сестрі, яка була наполовину єврейкою. Іншим твердженням захисту була теза про те, що завдяки його діяльності дві третини австрійських євреїв змогли емігрувати з Австрії. Проте такі докази не переконали суддів, вони визнали Айхмана винним і засудили до смертної кари. Дехто з інтелектуалів та релігійних лідерів протестували проти виконання вироку, але до їхньої думки не прислухались. Адольфа Айхмана стратили 31 травня 1962 р. (с. 56–147).

Найцікавішою частиною книжки є полеміка Дебори Ліпштадт з працею Ганни Арендт (Hanna Arendt) «Айхман в Єрусалимі: Звіт про банальність зла» (*Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*).

Арендт працювала як репортер для *New Yorker*, висвітлюючи процес над Айхманом. Вона сподівалася, що суд допоможе зрозуміти природу тоталітарного суспільства, проте її бачення не збіглося з тим, як розуміли цей процес представники обвинувачення, котрі були зацікавлені лише у з'ясуванні злочинів нацистської Німеччини проти єврейського народу. Арендт гостро критикувала Гауснера, його поведінку в суді і вважала, що свідчення більшості жертв Голокосту були недоречними і не мали стосунку до процесу. Натомість Ліпштадт не погоджується з її характеристикою Айхмана як «банальності зла». Ганна Арендт переконана, що він не діяв з ідеологічних переконань, не був злим від природи, радше був «звичайною» людиною. Дебора Ліпштадт звинувачує її в зверхності, нерозумінні Ізраїлю та його політики, знаходить фактичні помилки в тексті. На думку авторки, Ганна Арендт занадто спрощує проблему взаємостосунків єврейських рад (Judenräte) та нацистської адміністрації. Їх не можна описати лише як колабораціонізм (на чому наголошує Арендт). Завдяки політиці юденратів урятувались люди, хоча їхня діяльність перебуває в так званій сірій зоні. Проте найбільший закид, який зробила Д. Ліпштадт Ганні Арендт, – це звинувачення в тому, що вона була занадто інтегрована в німецьку (західну) культуру і не змогла зрозуміти, що саме довга історія європейського антисемітизму стала головною причиною Голокосту (с. 148–187).

Книжку Г. Арендт по-різному використовували, зокрема, режисери Еяль Сіван (Eyal Sivan) та Ронні Браумен (Rony Brauman) зняли фільм *The Specialist*, для якого вона фактично стала сценарієм. У цій стрічці вони використали справжні відеозаписи із судового процесу Адольфа Айхмана, проте змішали різні частини, а також відеоряд зі звуком, що не відповідав йому, взяли лише ті уривки свідчень, які їм підходили, вирізавши інші (с. 177–178). Окрім того, у фільмі немає жодних авторських коментарів, глядач бачить лише «оригінальний» відеозапис, лише те, що «насправді» відбувалося в судовій залі. Такий прийом створює ілюзію реальності, змушує відчувати довіру до фільму. Поведінка Г. Гауснера під час судових засідань, його жести мали підкреслити ще більшу театральність процесу, який насправді відбувався в приміщенні театру. Впродовж більшої частини стрічки учасники засідань, судді та Айхман говорили німецькою мовою, через те репліки Гауснера івритом

звучали недоречно і дивно. Роберт Серваціус, адвокат Айхмана, видається пасивним, він навіть не робить спроб захистити свого клієнта. Натомість саме Айхман вибудовує свій захист. Він виглядає не лише як «звичайна» людина, а радше навіть як «жертва» і викликає мимовільне співчуття у глядача.

Жоден автор не може нести відповідальність ні за інтерпретації, ні за зловживання його роботою. Сама Д. Ліпштадт визнає, що Г. Арендт не схвалила б таке використання її книжки. Ліпштадт звинувачує її в тому, що вона насправді більшість часу була відсутня в Єрусалимі і використовувала лише стенограми засідань. Проте сама авторка була підлітком, коли відбувся процес А. Айхмана, і своє дослідження теж ґрунтує на стенограмах. Напевно, Ліпштадт вважає, що через емпатію до жертв Голокосту вона краще може зрозуміти «дух» процесу. Легко критикувати Арендт за фактологічні помилки через п'ятдесят років, коли написано тисячі праць, присвячених різним аспектам «остаточного розв'язання». Наслідком ідентифікації авторки з жертвами та її особиста заангажованість у боротьбу з антисемітизмом і тими, хто заперечує Голокост, стало негативне сприйняття поглядів Ганни Арендт. Часто критика Дебори Ліпштадт звучить не як наукова, а особиста. Книжка Арендт сформувала одну із найважливіших інтерпретацій розуміння механізмів Голокосту, стала поштовхом для багатьох досліджень і досі не втратила своєї актуальності.

У висновку до праці Дебора Ліпштадт зазначає, що найважливішим наслідком судового процесу Адольфа Айхмана стала трансформація історії в колективну пам'ять. Саме завдяки йому ізраїльтяни почали сприймати тих, хто вижив під час Голокосту, як частину своєї нації (с. 193). Книжка Д. Ліпштадт є дещо контроверсійною спробою аналізу формування сучасного публічного дискурсу про Голокост, але, безумовно, заслуговує на увагу читачів.